

Medžiaga
ruošta: 2022-
05-04

„Lietuva 2050“

Scenarijų projektas

Tarpinė ataskaita

LIETUVOS
RESPUBLIKOS
VYRIAUSYBĖ

LIETUVOS RESPUBLIKOS
SEIMAS

Strata

Vilniaus
universitetas

1. Lietuvos ateities scenarijų projektai

Šiame skyriuje pateikiame keturių pagrindinių scenarijų, kiek jie buvo išplėtoti žvalgomųjų dirbtuvių metu, aprašus. Jų ašimis tapo scenarijų dirbtuvių dalyvių atrinkti kritiniai neapibrėžtumai: įtampas tarp demokratinų ir autokratinų režimų bei švietimo sistemos proveržis ar stagnacija. Scenarijų kontekstą formavo šių ašių kraštutinumai bei dirbtuvių dalyvių įžvalgos, kaip galėtų susiklostyti tolesnė šalies raida vieno ar kito scenarijaus atveju. Šie scenarijai yra pirminiai, kurie bus tikslinami ir vystomi tolesnių etapų metu.

1.1. Scenarijus I (autokratija ir švietimo proveržis):

Dešimtmečius trukusi prieštara tarp Vakarų liberalių demokratijų ir autokratinų režimų Rytuose lemia ES susitraukimą ir NATO susilpnėjimą – JAV darosi vis sunkiau atlaikyti ekonominę Kinijos ir jos sąjungininkių spaudimą. Tarptautinėje sistemoje susiformuoja nauji aljansai (visų pirma, susivienija augančios ekonominės galios - Kinija, Indija, Rusija ir kt.), jie keičia XXI-ojo amžiaus pradžioje vyravusias tarptautinės sistemos taisykles. Pasaulio politikoje ima dominuoti pragmatiniai / merkantiliniai interesai, prie kurių priverstos taikytis ir mažosios valstybės. Europos Sąjungoje dėl ekonominių globalios konkurencijos, žaliosios ir skaitmeninės transformacijos kaštų, augančios valstybių skolos, išaugusių migrantų srautų sustiprėja kraštutinės dešinėsios jėgos. Bendri sprendimai darosi vis labiau apsunkinti, išnyksta euro zona, tad nors ES ir išlieka, bet gerokai aptrupėjusi, suskilusi į kelis regioninius blokus. Dėl išorės grėsmių, pasinaudojant augančiu žmonių nusivylimu demokratija, žemu pasitikėjimu valdžios institucijomis, augančia socialine atskirtimi ir beveik nesikeičiančia ekonomine padėtimi, valdžią Lietuvoje įgyja charizmatiško, ryžtingo lyderio vedamas (autokratinis) režimas. Lietuva sudaro sąjungą su kitomis panašiai mąstančiomis Centrinės ir Rytų Europos šalimis.

Dėl nestabilumo zonos Rytuose, Lietuvai tenka skirti didelį dėmesį saugumui, krizių valdymui, technologiškai sofistikuotiems informaciniams karams, terorizmo prevencijai. Sukurtos stiprios viešojo saugumo struktūros, policija. Viešajai tvarkai palaikyti ir saugumui užtikrinti pasitelkiamos naujausios technologijos, kurios kartu kontroliuoja ir daug privačios erdvės. Įvairūs laisvių suvaržymai ir apribojimai šalies gyvenime argumentuojami būtinybe Lietuvai atsilaikyti išoriškai grėsmingoje aplinkoje. Viešojoje politikoje įsivyrąja „tautos išlikimo“ naratyvas.

Šalies valdžia, kurios branduolį sudaro sėkmingi, gerą išsilavinimą įgiję žmonės, perstruktūruoja pagrindines institucijas: įvyksta valdžios galių centralizacija ir koncentravimas vyriausybėje, tuo pačiu apribojant parlamento bei savivaldybių galias. Įsivyrąja aiški valdžios vertikalė ir hierarchinės struktūros. Stipriausios tos institucijos, kurios atitinka aktualiausias valstybės politikos kryptis (visų pirma, susijusios su saugumo užtikrinimu, ateities technologijomis ir inovacijomis). Akcentuojant kompetencijų svarbą valdysenoje, sukurti mechanizmai, įgalinantys sprendimų priėmimo dalyvauti tik turinčius atitinkamų kompetencijų asmenis (pvz., viešąsias konsultacijas pakeičia *blockchain/ žinių ir reputacijos* principu deleguojama patarimo valdžiai teisė). Valdžios sprendimus efektyviai įgyvendina kompetentinga biurokratija / technokratija („prūsiškasis“ modelis), valdymas vyksta „iš viršaus į apačią“ principu. NVO silpnos, priklausomos nuo valstybinių institucijų. Svarbus valstybės tarnybos

samdos ir karjeros principas – lojalumas, patikimumas. Visuomenės nuomonės rodikliai rodo išaugusį piliečių pasitikėjimą institucijomis.

Vienu iš pagrindinių valdžios prioritetų tapo švietimas: išvystytas aukštos kokybės valstybinių mokyklų tinklas, jose taikomi naujausi ugdymo metodai, priemonės ir technologijos, itin daug dėmesio skiriama tiksliesiems mokslams, sveikai gyvensenai, verslumo, praktinių įgūdžių lavinimui. Svarbus ir patriotinis ugdymas, bendrai švietimas subordinuotas režimo tikslams. Mokytojo profesija – prestižinė. Lietuvos mokinių pasiekimai, ypač matematikoje, neatsilieka nuo pasaulinių standartų, tuo tarpu socialiniai ir humanitariniai mokslai ribojami, menkos sąsajos su kultūros sritimi. Prioritetizuojami (finansavimu ir ideologija) tikslieji mokslai (STEM), profesinis ugdymas, skatinamas mokymasis visą gyvenimą. Valstybės užsakymai teikia galimybių vystyti didelius MTEP projektus tam tikrose srityse (pvz., technologijos, sprendžiančios senstančios visuomenės iššūkius, didžiųjų duomenų, dirbtinio intelekto, kvantinių technologijų vystymas ir kt.), tarptautiniuose mokslo projektuose bendradarbiaujama su pažangias technologijas vystančiomis kitų regionų mokslinių tyrimų institucijomis (tame tarpe, Azijos valstybių). Šalies švietimas ir mokslas pateikiami kaip šalies ekonomikos ir gerovės pagrindas.

Šioje sistemoje lengva įgyvendinti ilgalaikius strateginius projektus – sprendimai priimami greitai ir įgyvendinami efektyviai, valdžia po rinkimų nesikeičia, tad išlaikomas politikos tęstinumas. Dėl kryptingų investicijų į mokslo, technologijų ir inovacijų vystymą (pvz., biotechnologijų sektorius), auga šalies ekonomika, tačiau inovacijų plėtra ir taikymas atidžiai stebimi ir prižiūrimi valstybės. Valdžia vykdo tik ribotą persikirstymo politiką, prioritetizuodama sau palankias socialines grupes (visų pirma, „tech“ sektorių), pritraukiant iš užsienio talentus. Palaikomas stabilus vidutinis bendras pragyvenimo lygis šalyje („gerovės mažai, bet daugmaž po lygiai“). Bendrai, visuomenės dauguma šalyje jaučiasi gerai dėl propaguojamos „alternatyvios laimės“ sampratos, kurios pagrindinė idėja – kad materialinė gerovė laimės nenulemia, todėl skatinama „anti-vartojimo“, dalijimosi kultūros plėtra (pvz., senukai skatinami mainytis ištuštėjusiais namais su jaunomis šeimomis, seną privačių automobilių parką pakeičia valstybinis savaeigių transporto priemonių tinklas). Žinoma, tai nekludo žemiško gyvenimo malonumais slapta mėgautis išrinktiesiems, kartu tai padeda pristatyti save kaip pažangią šalį vis dar nepasibaigusioje kovoje su klimato kaita.

Rinkos ekonomika Lietuvoje egzistuoja, bet ji itin griežtai prižiūrima ir reglamentuojama (pvz., subsidijos, reguliacinė aplinka, įvairūs standartai) ir, esant poreikiui, kontroliuojama valstybės. Itin griežtai stebima didelių kompanijų veikla: stambus verslas egzistuoja ar plečiasi tik su valdžios palaiminimu (savo ruožtu, valdžia atsižvelgia į jai artimo verslo interesus). Valdžia, siekdama papildomų pajamų ir ekonomikos stiprinimo, vykdo aktyvią tiesioginių užsienio investicijų pritraukimo politiką (pvz., taikydama mokestinę lengvatą) tose srityse, kurios jai nėra strategiškai svarbios. Daug sąsajų tarp karo / saugumo poreikių ir pramonės: sparčiai vystomos naujovės šioje srityje, tai pasitarnauja ir inovacijų plėtrai kitose srityse. Kadangi susitraukė ES, nebėra paskatų vystyti žaliąją ekonomiką.

Infrastruktūra vystoma intensyviai ir efektyviai, bet netolygiai ir politizuotai. Aktyviai vystomi ambicingi stambūs infrastruktūros projektai strategiškai svarbiausiose erdvėse: sostinėje ir dviejuose-trijuose pagrindiniuose miestuose („*smart cities*“ programa), kurie sujungti super-greitaisiais traukiniais ir išmaniais keliais. Regionai ištuštėja. Susiformuoja dideli natūralūs gamtos plotai – kaip laukinės gamtos apsaugos pavyzdžiai, tačiau bendrai ir toliau į gamtą žvelgiama visų pirma kaip į resursą. Tuo tarpu miestai įsilieja į gamtinę aplinką per skaitmenines galimybes. Susidarius palankioms klimatinėms sąlygoms regione, kartu su užsienio partneriais vystomi masto ekonomijos projektai energetikoje (termobranduolinė energetika / saulės energija). Kadangi vystomi projektai atneša šaliai

ir ekonominę gerovę, neužduodami klausimai dėl jų skaidrumo ar (ne)atsižvelgimo į piliečių ir bendruomenių poreikius.

Demografinė situacija stabili, kontroliuojama, gyventojų skaičius neauga, vykdoma socialiai selektyvi gyventojų (demografinė) politika. Naujausi išradimai ir technologijos pasitelkiami spręsti sveikatos ir ilgaamžiškumo, gimstamumo kontrolės (privilegiuotos grupės skatinamos gimdyti, o pažeidžiamųjų tarpe gimstamumas kontroliuojamas), emigracijos / imigracijos, saugumo problemas, įvairovės (etninės, seksualinės ir kitokios) ir kylančių vidinių įtampų valdymu. Etninės grupės atskirtos pagal potencialą ir privilegiuotumą, kultūrinį statusą, kuriasi neformalūs tautinių mažumų getai. Visgi visuomenė itin homogeniška, įvairovė nėra toleruojama kaip kelianti grėsmę Lietuvos išlikimui, ir tuo tikslu vykdoma centralizuota švietimo ir kultūrinė politika. Tuo pačiu, nepaisant homogeniškumo, dėl susitraukusios pilietinės ir viešosios erdvės visuomenei trūksta vienijančio socio-kultūrinio pagrindo, auga visuomenės apatija ir atomizacija.

Lietuvoje gaji „valstybinės“ kultūros samprata. Politikams kultūra tebėra „dekoratyvinė“ sritis, politinė klasė nori ideologizuoto, į fasadines vertybes orientuoto meno lauko. Rengiamos masinės kultūros šventės, su būdinga pompastika (pvz., EuropaNova festivalis). Meno ir kultūra tendencingai naudojamosi siekiant politinių tikslų – paslėptai propagandai ir visuomenės „auklėjimui“. Kultūros lauke dominuoja valstybinės institucijos, kūryba, kaip ir daugelis kitų valstybės sričių, atidžiai „prižiūrima“, leidžiama tik valdžios aprobuota kūrybinė saviraiška, į meno eksperimentus žiūrima įtariai. Dominuoja klasikinis menas, nes šiuolaikinis menas ir laisva kūryba kelia per daug grėsmių santvarkai.

Lietuvos kultūra tik labai fragmentiška, ir tik fasadinė „oficialioji“ kultūra pristatoma užsienyje. Vis dar neišspręstas kultūros infrastruktūros klausimas. Valstybė neįsigeria Lietuvos menininkų sukurtų kūrinių, mecenatystė vis dar menkai išvystyta. Privatus sektorius nepasitiki valstybinio, privačios kolekcijos nedovanojamas valstybiniam muziejams. Ambicingiausi šalies kūrėjai dirba užsienyje, kartais apsilanko Lietuvoje. NVO ir individualūs kūrėjai pragyvena iš gastrolių po užsienio šalis. Piliečių kūrybiškumas labiausiai reiškiasi pogrindyje. Vėl daug Ezopo kalbos.

Žmogaus gyvenimo gerovė nėra valdančiųjų prioritetas. Visuomenėje nuolat patiriama emocinė įtampa, žmonės perdega. Auga antidepresantų ir raminamųjų naudojimas. Dėl aukšto švietimo lygio, pati sveikatos sistema gerai išsivysčiusi, tačiau prieiga prie jos nevienoda (geriausios, naujausios priemonės pasiekiamos tik elitui). Remiantis algoritmais, išskaičiuojamas viešųjų paslaugų „būtinasis minimumas“ tiek, kiek reikia užtikrinti valstybės atsparumą, kitkas – paliekama spręsti rinkai. Eilinis žmogus turi labai daug dirbti, kad ekonomiškai išsilaikytų, turi mažai laisvalaikio ir jo metu jau nebenori jokios asmeninės saviraiškos.

Žmogaus orumo ir laisvės sąvokomis manipuluojama. Egzistuoja išorinis orumas, pavyzdžiui per rūpybą sename amžiuje, tačiau vidinis, giluminis orumas žemas dėl negalėjimo laisvai gyventi. Viešumoje galioja „politkorektiškumo“ principas, dėl visuotinės stebėsenos egzistuoja stipri baimė prieštarauti, vieša asmens reputacija prilygsta jo turtui. Žmogus visų pirma matomas kaip režimo resursas (mokslinių tyrimų tikslais, netgi leidžiami eksperimentai su žmonėmis). Žmogaus teisių problemas vis kelia išėivija socialiniuose tinkluose, bet valstybiniai informacijos kanalai pateikia tam alternatyvius faktus. Visuomenė išsilavinusi, bet tik iš tiesų apšviestieji žino, kaip galėtų būti laisvėje ir kenčia dėl to, kad negali jos pasiekti. O kas gi tuo „burbulu“ tiki?

1.2. Scenarijus II (konsoliduota demokratija ir švietimo proveržis):

Ilgą laiką augusi įtampa ir nestabilumas Rytų Europoje prasiveržusi į atvirą plataus masto konfliktą su Vakaramis „niekieno“ teritorijose (Arktyje, Antarktidoje, kosmose), tapo postūmiu Vakarams galutinai atsisieti nuo Rytų ir iš esmės pakeitė ligtolinę taisyklėmis grįstą pasaulio tvarką. Išsiplėtusios ES ir NATO pagrindu susiformavęs liberalių demokratijų pasaulis sudaro vieningą galios bloką, pagal kurio nustatytas taisyklės veikia likęs pasaulis (Nordhaus klubo modelis). Tai įgalino ne tik užtikrinti bloko šalių saugumą ir stabilumą, bet ir suvaldyti tokias globalias problemas, kaip klimato krizė. Vakarų demokratijose nebelyka sienų prekybai ir kitiems žmonių ryšiams. Per laiką susiformavo vieningas Europos demosas, kuris įgalina federacinę Europos Uniją su vieninga užsienio, gynybos, sveikatos, socialine ir kt. politika. ES išplėsta kvalifikuotos daugumos balsavimo praktika ir padidintas bendras biudžetas iš savų šaltinių. Stiprinama integracija su demokratinėmis Baltarusija ir Ukraina, vystoma liberali imigracijos politika. Lietuva kartu su Lenkija vysto tarptautinį bendradarbiavimą su Afrika.

Įtampos ir nestabilumo metai išmokė visuomenę tinkamai prisitaikyti: rizikos ir grėsmės stebimos, įvardintos ir išugdytas atsakas į jas (pavojaus akivaizdoje suklestėjo pilietiškumas, bendruomeniškumas, buvo sukurti ekstremalių situacijų algoritmai, žmonės žino, kaip elgtis įvairių situacijų atveju). Vidaus, virtualios erdvės saugumo problemas taipogi padeda spręsti technologijos.

Mažėjant išorės saugumo grėsmėms ir įvertinus kintantį jų pobūdį, Lietuva galėjo atitraukti dėmesį nuo nacionalinio saugumo klausimų ir jį skirti vidaus politikai: švietimo reformoms, socialinės atskirties mažinimui, sidabrinės ekonomikos plėtojimui ir kt. Politinis susitarimas dėl švietimo transformacijos ir proveržio tapo neginčijamu prioritetu. Kokybiškas švietimas tapo prieinamas visiems nepriklausomai nuo socialinių, ekonominių ir kultūrinių veiksnių. Buvo laikomasi nuostatos, kad kiekvienas vaikas, moksleivis – tai nediskutuotinas potencialas, kurį tereikia atskleisti ir suteikti galimybę rasti jam geriausią vietą pasaulyje, todėl plačiai taikomas individualizuotas įtraukus ugdymas visų gebėjimų mokiniams. Nuo mažens ugdomas žmogaus kūrybiškumas, supratimas apie jo visaverčiam gyvenimui būtiną pagarbą santykių su gamta. Humanitariniai ir tikslieji mokslai klesti, tarp jų egzistuoja balansas. Įvykus aukštojo mokslo pertvarkai, šalyje liko du-trys universitetai, kurie konkuruoja pasauliniu mastu, o ne tarpusavyje. Sukurta tinkama moksliniam tyrimams infrastruktūra. Universitetuose žmonės visų pirma mokosi mąstyti. Klesti tarptautiniai mainai.

Įveikusi „rūpintojėlio“ ir „išmokto bejėgiškumo“ kompleksus, Lietuvoje užauga ambicinga ir įgalinta karta, kuri vadovaujasi nuostata „Yes, I can!“. Tai galiausiai duoda naudą valstybės valdymui, pilietinei visuomenei, verslui ir visoms kitoms sritims. Lietuva tampa „sumanių protų“ šalimi ir sugeba kūrybingai spręsti visus jai kylančius iššūkius – tapatybės, vidinės visuomenės sanglaudos, įsitinklinimo pasaulyje ir t.t. Tai įtakinga technologijas kurianti ir jas gebanti tinkamai taikyti visuomenė ir valstybė. Darbų automatizacija leidžia sugalvoti naujų veiklos formų ir įsitraukimo būdų visoms amžiaus grupėms, žmonės sugeba spręsti dėl per didelio laisvalaikio atsiradusią prasmės deficito problemą.

Šalyje susiformavo struktūruota, stipri pilietinė visuomenė, gebanti pasirūpinti savimi, nėra reikalaujančio požiūrio į valstybę. Dėl palankaus gamtinio ir socialinio klimato, Lietuva tapo patrauklia vieta gyventi, todėl šalis pritraukia nemažai atvykstančių žmonių. Nuosaikiai auga gyventojų skaičius ir jų etninė/ kultūrinė įvairovė, egzistuoja tolygus gyventojų pasiskirstymas tarp miesto ir kaimo, maža socialinė atskirtis. Visuomenė kūrybiška, tolerantiška, daug įvairovės ir individualumo, socialiai – liberali. Žmogaus teisių srityje asmuo turi plačią veikimo laisvę, visuomenei būdinga vertybinė įvairovė. Glaudus ryšys su diaspora. Šioje visuomenėje tvyro harmonija: darniai sugyvena žmonės ir robotai

(kuriems iš dalies praplėstos ir žmogaus teisės). Lietuvos politinė tapatybė remiasi kalbos, ne etniniu pagrindu (valstybė didelį dėmesį skiria integracijos programoms – realybėje egzistuoja daug Lietuvių, ne dvi). Nebelieka skirtumo, kur gyvenimi – lietuvių yra puoselėjama nepriešpastatant jos „pasaulio (t.y. Vakarų) piliečio“ savimonei.

Stiprios atstovaujamosios institucijos – šalyje įtvirtintas parlamentinis valdymas, įgalinta savivalda., o tarpinstitucinis bendradarbiavimas vyksta sinchronizuotai, kryptingai, primena nuosaikų derinimąsi, nebelieka tarpusavio trinties. Išauga tiesioginis piliečių dalyvavimas sprendimų priėmimo, o be to, būdingas platus visuomenės įsitraukimas į įvairias politines partijas ir judėjimus. Nebelieka prieštaros tarp „Briuselio“ ir „Vilniaus“ darbotvarkės. Nieko nestebina debatai apie šių metų derliaus Vakarų Afrikoje įtaką pasauliniams valiutų kursams, „Darom“ akcijas kosmose ar miestų Marse aktualijas. Besikeičiant politinei valdžiai, užtikrinamas reformų tęstinumas, ilgalaikių strategijų ir kt. įgyvendinimas. Nuo jų neleidžia nukrypti realiu laiku veikianti ir ekonomikos bei kitų valstybės veiklos sričių rezultatus fiksuojanti bei informuojanti sistema.

Sprendimų priėmimas pasitelkiant naujas skaitmenines technologijas tampa maksimaliai viešas, pagrįstas bei atskaitingas. Vyrauja abipusis valdžios ir visuomenės pasitikėjimas – ši problema apskritai išnyko, visuomenė net neprisimena premjero pavardės. Valdžios institucijos vis dar remiasi biurokratija, tačiau tai veikiau yra bendradarbiavimo tinklų įgalintojai, sprendimų fasilituotojai, į pilietį čia žiūrima kaip į bendrakūrėją. Išsprendžia viešojo sektoriaus gebėjimų deficitą, bent pusę funkcijų perleidžiama NVO. Pilietis gali laisvai susikurti savo viešosios paslaugos gavimo modulį – tai įgalina vieno langelio principas kaip visuotinė norma. Be to, 2050 metus Seimas yra paskelbęs „Apmąstymų metais“ – visos esminės problemos tapo išspręstos, dėl šios priežasties demokratija šalyje patiria savotišką krizę (medijos antraštės: „Kur rasti naujų temų politinei darbotvarkei?“ „Vardan ko kovoti?“). Visuomenė aktyviai įsitraukusi į svarstymus: „Kokia gyvenimo prasmė?“

Iš kiekybės ir masto ekonomikos šalis persiorientavo į kokybės ir tvarumo paradigimą. Sudarytos sąlygos eksperimentuoti, inovuoti ir uždirbti iš naujų rizikingų sričių, išvystyta inovacijų ekosistema, paremta glaudžiu mokslo ir verslo bendradarbiavimu. Veikia specialios „easy business“ programos: nuo paramos besikuriančiam verslui, startuoliams iki skatinamų valstybės ir privačių investicijų (verslo angelų fondai, privatūs asmenys ir kt.) į inovatyvias sritis. Dar mokyklose mokoma verslumo, tad ilgainiui pasikeitė ir visuomenės nuostatos jo atžvilgiu, visas verslas tapo socialiai atsakingas. Skaitmenizuotas valstybės valdymas supaprastino daug procesų, nebeliko prasmės ir noro slėpti mokesčius. Šalyje veikia daug aukštą pridėtinę vertę kuriančių verslų, o tai padeda surinkti didelį valstybės biudžetą, ir atitinkamai, užtikrinti gerus atlyginimus valstybiniame sektoriuje. Tai leidžia į valstybės tarnybą pritraukti daug gabių piliečių, įskaitant iš užsienio (kadangi visoje ES erdvėje privaloma gerai mokėti bent tris kalbas, tampa normalia praktika tarnautojams rotuoti iš vienos šalies į kitą, kas palengvina gerųjų praktikų perėmimą). Mažos kūrybiškos įmonės sudaro reikšmingą ekonomikos dalį. Paplitęs savarankiškas darbas, išplėtotas senjorų verslumas – per aktyvias bendruomenes, tinklaveiką ir pasitelkiant naujas technologijas tapo lengva ir patrauklu mokytis visą gyvenimą. Versle dominuoja savirealizacija, kūryba prasminga ir pelninga. Lietuvos pramonė įveiklinusi penktosios pramonės revoliucijos principus, plačiai taikomi personalizuoti verslo sprendimai individui (pvz., personalizuota medicina, personalizuotas švietimas ir t.t.), verslas socialiai atsakingas. Lietuva konkuruoja išskirtine kokybe, uždirbdama pajamas visame pasaulyje.

Išspręstos susisiekimo problemos regionuose, išplėtotą moderniausia skaitmeninę infrastruktūrą. Miestai ir miesteliai, netgi individualūs vartotojai energetiškai nepriklausomi, be to, energetiniai išteklių naudojami taupiai, itin didelis energetinis efektyvumas. Infrastruktūra plėtojama darnoje su gamta. Dėl palankaus klimato išnaudojama saulės energiją intensyviai gaminančias teritorijas pasaulyje tam, kad aprūpinti visą pasaulinę energetinę rinką – kai laisva prekyba tai įmanoma

užtikrinti. Didelio biudžeto dėka teikiamos ir subsidijuojamos kokybiškos paslaugos regionuose – baseinai, švietimas kt.

Iš „kovos dėl išlikimo“ šalies Lietuva virsta „kūrybinės saviraiškos“ šalimi, kultūra tampa esminiu tapatybės komponentu, kuriame svarbesnės tapo savirealizacijos nei išgyvenimo vertybės. Kultūrinė saviraiška glaudžiai integruota į švietimą (šalis – „Talentų kalvė“), egzistuoja platus ir kokybiškas veiklų pasirinkimas. Tai yra svarbi kiekvieno žmogaus dalis, nes išsprendžia problemą „ką veikti?“. Sudarytos sąlygos maksimaliai realizuoti visuomenės kūrybinį potencialą. Žmonės turi daug laisvalaikio, išnaudoja jį sveikatinimuisi ir kūrybinėms veikloms. Atskirų individų ir NVO kūrybinei raiškai sukurtos geros sąlygos, finansavimo šaltiniai ne vien valstybiniai. Kūrybinė saviraiška skatinama visą gyvenimą, klesti kūrybiniai pagyvenusių žmonių klubai. 2 dešimtmečio jaunimas sulaukė savo valandos – anglų kalba šalyje tapo dominuojančia, nors lietuvių kalba oficialiai tebėra valstybinė.

Kultūra patenkina įvairius skonius. Turime daug privačių kultūros mecenatų, nebekyla rūpesčių dėl kultūrinės infrastruktūros. Labai glaudus privataus ir valstybinio sektoriaus bendradarbiavimas – privačios meno kolekcijos dažnai užrašomos valstybiniams muziejams. Meninė ir technologinė kūryba – laisva ir eksperimentiška, klesti tarptautinės partnerystės. Garsūs užsienio menininkai renkasi Lietuvą savo kūrybinių sumanymų įgyvendinimui. Kultūros rezultatai imami suprasti ne tik per statistiką.

Žmogaus orumas suvokiamas kaip neatsiejama žmogaus esybės dalis, todėl iš esmės kinta paradigma – žmogus prieky, o valstybė – paskiau. Bendruomenės padeda spręsti individualias problemas, daug kur nereikia teisininkų įsikišimo. Taisyklės veikia kaip algoritmai (nebėra vietos dviprasmybėms, užtikrinant teisingumą), egzistuoja horizontalus požiūris į pažeidžiamų grupių apsaugą – šio principo laikomasi visų institucijų darbe ir jis nėra tik formalus (pvz. moterų atlyginimai nesiskiria nuo vyrų, jos turi visas galimybes pasirūpinti savimi). Žmogaus orumą ir laisvę visose gyvenimo srityse padeda užtikrinti technologijos. Garantuojamas prieinamumas prie išteklių, tai daro žmones oriais, suteikia laisvę rinktis gyvenimo būdą.

Kita vertus, kyla kolektyvinio veiksmo problemos, kadangi tai labai individualistinė visuomenė, vyrauja orientacija į savo poreikius, nekenkiant kitiems. Tačiau žmones kamuoja vienišumo problemos - žmonės individualistai („netrukdu tau būti“), mažiau sudaroma santuokų (be to, sutuoktinių pareigas ir teises įprasta apibrėžti teisiškai), įsitvirtina kitokie partnerystės formatai (pvz. poros negyvena kartu, o gyvena atskiruose būstuose). Šioje visuomenėje gimdoma mažiau vaikų, senyvais žmonėmis rūpinasi robotai (nebereikia vaikų priežiūros ar žmogiško asistavimo), bendraujama daugiausiai virtualiai, dirbama nuotoliniu būdu. Tad jaučiamas žmogiško ryšio, kontakto, prisilietimo stygius (šioje srityje veikia daug agentūrų, kur gali įsigyti „šeimos dienai“, „geriausio draugo dienai“ ir panašias paslaugas).

Lietuvoje teikiamas aukštas sveikatos paslaugų lygis, išplėtotas geras sveikatos sistemos prieinamumas visuose Lietuvos regionuose. Sveikatos sistema racionali (subalansuota). Egzistuoja didelis privačių ir valstybinių sveikatos priežiūros, socialinės rūpybos institucijų pasirinkimas, teikiamos kokybiškos (taip pat ir psichinės sveikatos) paslaugos. Pastarosiose - itin daug „20-ųjų“ („atpirkimo“) kartos pacientų (kariavę fronte, kūrę verslus, atleistieji iš susitraukusio viešojo sektoriaus ir kt. dėl šviesaus rytojaus aukojęsi). Sveikatos sektoriuje vyrauja empatiškas ir etiškas santykio su klientu modelis, orientuotas į realius žmogaus poreikius. Paslaugos mokamos, tačiau kokybiškos, o žmonės geba susimokėti, nes dirba aukštą pridėtinę vertę kuriančiuose sektoriuose, kur ir atlygis pakankamas.

Technologinė pažanga įgalina daugiau laiko skirti sveikatinimuisi ir savišvietai, sveikatos politika nukreipta į ligų prevenciją, propaguojama sveika gyvensena, todėl Lietuvos gyventojai yra ilgaamžiai. Iš esmės pakitę maisto įpročiai – natūrali mėsa tapo toks pats blogas tonas, kaip viešumoje numesta

nuorūka. Sukurta puiki, prieinama sporto infrastruktūra, ypač vaikams. Dėl tinkamo klimato (Lietuva nebėra tik „lietaus“ šalis) buvimas gamtoje tapo ypač malonus.

Lietuvoje gamtos išteklių valdomi tvariai, valstybės tikslas – balansuoti siekiant darnos žmogaus veiklos ir aplinkos santykio, todėl nebėra ekologinio deficito, atkurta biologinė įvairovė (ir pirmą kartą nepalietos gamtos įspūdis). Šalyje vykdoma „natūralaus“ gamtinio turizmo plėtra. Visuomenėje egzistuoja aiškus supratimas, jog gamta – tai visuomenės turtas, prižiūrimas ir visų labai atsakingai puoselėjamas. Aiškiai apibrėžtos realiai saugomos gamtinės teritorijos. Itin svarbus tampa tylos – labiausiai nykstančio resurso pasaulyje – išsaugojimas.

1.3. Scenarijus III (konsoliduota demokratija ir švietimo stagnacija):

Jau keletą dešimtmečių tarptautinėje arenoje egzistuojančios anti-demokratinės tendencijos tai sustiprėja, tai atslūgsta, tačiau rimtesnės žalos ES integracijai ar NATO stabilumui nepadaro. Lietuvoje demokratija įsitvirtinusi ir ji išlieka visų svarbiausių tarptautinių organizacijų nare, tačiau valdžių kaita pasižymi švytuoklės principu bei žema tarp-partinio bendradarbiavimo, strateginio mąstymo kultūra. Sprendimų priėmėjams nepavyksta susitarti dėl ilgalaikių valstybės raidos krypčių.

Švietimo sistema jau kelis dešimtmečius alinama nesibaigiančių reformų. Besikeičiant valdžioms, kiekviena nauja valdžia pateikia vis naują švietimo pertvarkos viziją, nes jaučiasi buvę neįtraukti į praėjusios vyriausybės sprendimus ir nori nuo jų atsiriboti. Dėl šios priežasties reformos nepasiekia brandžių įgyvendinimo stadijų. Jau ilgus metus tyro jausmas, kad švietime pasiektas dugnas, kurio pasekmės nuolat persilieja į visų kitų valstybės sričių stagnaciją. Paradoksaliai, kuo situacija švietimo sistemoje blogesnė, tuo sunkiau susitarti dėl to, nuo ko pradėti ją gerinti. Visi sprendimai brangūs, nepopuliarūs ir nesiūlo greitų vaisių. Valstybė apimta paralyžiaus.

Žemos kokybės išsilavinimas lemia menką visuomenės atsparumą išorės grėsmėms. Visuomenė imli dezinformacijai bei populizmui, nepajėgia suvokti grėsmių, pasižymi žemu pilietiškumo lygmeniu, giliai nusivylusi ir susiskaldžiusi: egzistuoja daug socialinių ir etninių perskyrų bei nedarnos. Dėl didėjančios atskirties auga ir „vieniškų vilkų“ teroro atakų rizika. Lietuva nesugeba sukurti savo gynybinių sistemų ir išorinio saugumo užtikrinimo viltis perkeliama aljansams, neprisiimant atsakomybės bei aktyvaus vaidmens sau. Žvelgiant bendriau, valstybė neturi balso tarptautinėje bendruomenėje. Viena vertus, negebama užimti pozicijos, formuluoti argumentų ir juos išsakyti įtikinamai, trūksta ir gero kitų šalių realijų išmanymo, ekspertizės įvairiais su Lietuvos interesais tiesiogiai mažiau susijusiais, tačiau globaliam Lietuvos įsitraukimui svarbiais klausimais. Antra vertus, globaliam dalyvavimui trūksta ir paprasčiausio kalbų išmanymo.

Dėl išsilavinimo trūkumo, egzistuoja giliai internalizuotas nepasitikėjimas savimi. Viena vertus, jis pasireiškia per „išmoktą bejėgystę“, t.y. nuolatinį atsakomybės už savo gyvenimą perkėlimą kitiems: artimiesiems, kaimynams, kolegoms, miestui, valstybei, institucijoms. Neišvengiamai, tai tik sustipriną giluminį nusivylimą viskuo bei paskatas burti ir jungtis prie marginalių protesto grupių. Vis tik išsilavinimo spragos lemia tai, kad šios grupės nepajėgia suformuluoti konkrečių, apgalvotų, argumentuotų ir įgyvendinamų pilietinių pozicijų, o apsiriboja abstrakčiais, simboliniais reikalavimais, kurių dažnai neįmanoma instrumentizuoti politikai. Tokios grupės neturi pajėgumų pačios įgyvendinti savo idėjų, iškomunikuoti jų sprendimų priėmėjams, bet kartu yra giliai nusivylusios, jog valstybė neįgyvendina jų reikalavimų ir palaiapsniui darosi radikalesnės.

Visuomenėje nėra bendro supratimo apie žmogaus laisves ir teises. Formaliai jos egzistuoja, tačiau realybėje skirtingi asmenys ir grupės joms priskiria skirtingas reikšmes ir dėl jų turinio varžosi, formuojasi takoskyros ir susiskaldymai. Nepasitikėjimas savimi dėl išsilavinimo stokos lemia ir gynybinę reakciją į globalizaciją, kuri dažnai virsta agresyviu tradicinių–nacionalistinių vertybių saugojimu. Dominuojančios grupės bando savo tapatybės viziją primesti likusiai visuomenės daliai įsitraukdamas į „kultūros karų“ praktikas.

Tam tikri literatūros ar meno kūriniai vertinami ne už jų meninę vertę, o už rolę įtvirtinant lietuvišką etninę tapatybę. Lietuvoje dominuoja pramoginė, gana žemos kokybės, masinė kultūra. Dėl nekokybiško išsilavinimo, mažai gyventojų yra suinteresuoti ieškoti kokybiškų, sudėtingų ir novatoriškų kultūros produktų ir paslaugų, negeba jų reflektuoti. Vyrauja tradicinės, lengvai suprantamos meno formos. Negalėdami realizuoti meninių ambicijų dalis talentingiausių kūrėjų emigruoja. Kūrybinių disciplinų vieta švietimo sistemoje marginali, žmonių įsitraukimas ir domėjimasis menkas bei sporadiškas. Oficialus sprendimų priėmėjų naratyvas teigia, kad kultūra Lietuvai svarbi, tačiau tai neatsispindi nei priimamuose sprendimuose, nei finansavime. Silpna ir negyvybinga kultūrinė sfera nepadedą stiprina tolerancijos, atvirumo, smalsumo vertybių, kurios reikalingos ir demokratiniam gyvenimo būdui. Stokojant švietimo ir kultūros, visuomenė nepasižymi pilietiniu sąmoningumu, asmeniniu aktyvumu ir intelektualiniu bei dvasiniu atkaklumu.

Stiprėja asmenybės ir autoritetų svarba visuomenėje, nes savarankiško mąstymo stokojantys žmonės ieško figūrų, kurias gali sekti. Populistinės partijos išnaudoja šias visuomenės nuotaikas savo politiniam kapitalui auginti. Viena vertus, visuomenė nori tikėti jų siūloma lengvų sprendimų viltimi, kita vertus tvyro jausmas, kad populistinės partijos, patekusios į valdžią, švaisto Lietuvos laiką daug žadėdamos ir nieko konkretaus nepadarydamos. Tai užsuka užburtą politinio nusivylimo ratą, kuomet žmonės ima ieškoti naujų pažadų ir lyderių, kuriais gali laikinai patikėti. Čia yra ir kita medalio pusė: dėl žemo politikų darbo prestižo, žemų atlyginimų viešajame sektoriuje, į politiką sunku pritraukti talentingų ir išmintingų žmonių.

Valstybės institucijose trūksta stiprios lyderystės ir kompetentingų darbuotojų. Tai smarkiai sumažina naujų idėjų generavimo galimybes, todėl valstybės institucijos stagnuoja. Kartu, žema valstybės tarnybos kompetencija reiškia ir tai, jog sprendimų priėmimo procese daugiau reikšmės turi ne žinios ir įrodymais grįsti argumentai, o ideologija, partiniai interesai ar, paprasčiausiai, nuojauta. Dalį šių trūkumų siekiama kompensuoti perkant paslaugas iš privataus sektoriaus (audito, konsultacinių kompanijų), tačiau kompetencijų valstybės institucijose stoka varžo galimybes kokybiškai pasirinkti reikalingas paslaugas bei detalizuoti šių paslaugų poreikį. Lietuvos valstybės institucijų sistema pasižymi tarpinstitucinio bendradarbiavimo trūkumu, nesprenžiamos horizontalios valdymo problemos. Kartu, veiklos dubliuojasi, valdysena chaotiška, tad net ir atsirandant tokiai valiai, sunku nustatyti tikrąsias problemų ištakas ir priskirti atsakomybę. Demokratiniai ir biurokratiniai procesai veikia, tačiau neefektyviai, trumpalaikiškai, sudėtinga įgyvendinti strateginius tikslus, institucijos veikia „pagal raidę“, o už iniciatyvą baudžiama. Klaidos netoleruojamos nei sistemos, nei visuomenės, todėl iniciatyvesni ir inovuoti linkę asmenys yra priversti pritaipyti arba palikti viešąjį sektorių. Egzistuoja perteklinė reguliacinė aplinka ir neprasmingi kontrolės bei atsiskaitymo mechanizmai.

Lietuvos ekonomika stagnuoja. Dėl žemo vidutinio gyventojų žinių ir įgūdžių lygio, šalyje trūksta aukštą pridėtinę vertę kuriantiems verslams reikalingų talentų. Į kelias Lietuvoje išvystytas aukštųjų technologijų sritis generuojančias aukštą pridėtinę vertę siekiama pritraukti talentus iš užsienio, visgi nors jiems siūlomi dideli atlyginimai, tik retas renkasi Lietuvą dėl neigiamo socialinio klimato. Darbo rinką charakterizuoja poliarizacija, kur dauguma darbuotojų priversti rinktis prastai apmokamą darbą ir turi žemą karjeros saugumą. Tai mažina galimybę pritraukti investicijas ir, kartu su jomis, naujus įgūdžius ir inovacijas, dominuoja trumpos vertės grandinės ir mažėja pridėtinę vertę kuriančio verslo.

Lietuvoje nepakankamai vietinių technologijų kūrėjų (tiek mokslo centruose, tiek privačiame sektoriuje), tad menksta Lietuvos konkurencingumas tarptautinėse rinkose, o lėtas ekonomikos augimas varžo ir valstybės ekonominius pajėgumus. Šalies ekonomika remiasi pigia darbo jėga ir vietiniais resursais, talentai emigruoja, ekonomika „stringa“ vidutinių pajamų sąlygose.

Lietuvos viešoji infrastruktūra vystoma ir valdoma neefektyviai. Dėl neproporcingos paslaugų koncentracijos miestuose ir netolygaus miesto–regiono infrastruktūros vystymo, dar labiau stiprėja ir kone nevaldoma tampa urbanizacija, gilėja regioninė atskirtis. Miestai – pagrindiniai ekonominio augimo centrai, tačiau viešųjų paslaugų ir urbanistinės infrastruktūros kokybė juose nėra aukšta dėl nepakankamo inovacijų lygio. Kartu, egzistuojanti infrastruktūra atnaujinama gana retai, nes politikams sunku mobilizuoti rinkėjų palaikymą dėl brangių priežiūros ir tvarkymo darbų. Valstybės infrastruktūra taip pat priklauso nuo tiekėjų bei interesų grupių, kurios blokuoja svarbius sprendimus. Dėl žemo inovacijų lygio, Lietuva taip pat yra nepasiekusi savo žaliojo perėjimo tikslų ir vis dar naudoja daug iškastinio kuro, ypač transporto sektoriuje. Infrastruktūros plėtra pasižymi neskaidrumu, dėl kompetencijų trūkumo daug investuojama į fasadinę infrastruktūrą, nekuriant strateginės infrastruktūros sprendimų. Lietuvos infrastruktūra neatitinka pasaulinių technologinių sprendimų (pvz., transportavimo sektorius vis dar retai naudoja bepiločius dronus, nors pasaulyje tai jau laikoma atgyvenusia technologija). Infrastruktūros palaikymui ir vystymui perkamos paslaugos iš užsienio, kadangi dėl prasto švietimo neturime žmonių ir verslų, kurie gali palaikyti ir gerinti infrastruktūrą.

Tvarkinga aplinka ir viešosios erdvės suvokiamos per „betonizacijos“ ir „trinkelizacijos“ prizmes. Visuomenei ir politikams, išskyrus nedideles grupes šviesių aktyvistų, natūralioji gamta nesvarbi. Egzistuoja daug taršos ir šukšlinimo, prioritetizuojamas vartotojiškų visuomenės poreikių tenkinimas, neatsižvelgiant į poveikį ekosistemoms. Siekiant apsaugoti gamtą, išpildyti tarptautinius įsipareigojimus, vykdomi tik fragmentuoti ir laikini veiksmai, turintys mažą įtaką sisteminiams problemoms. Trūksta finansų ir kompetencijų mokslui, eksperimentavimui ir inovacijų, galinčių prisidėti prie gamtosauginių problemų sprendimo, kartu nėra rimto gamtosaugos profesionalų rengimo. Trūksta vietos bendruomenių įsitraukimo ir palaikymo žaliajai politikai, mažėja šioje srityje veikiančių NVO. Dominuoja instrumentinis atskirų teritorijų saugojimas, bet ne bendresnis gamtą gerbiančias mentalitetas.

Lietuvos švietimo sistemą charakterizuoja aukšta nelygybė ir žemas įtraukumas. Šalyje egzistuoja didžiulis kokybės skirtumas tarp privataus ir viešojo švietimo. Prieigos prie gero vidurinio išsilavinimo tiesiogiai priklauso nuo šeimos pajamų. Tai įtvirtina jau egzistuojančias visuomenės perskyras tarp elito ir žemesniais laikomų socialinių sluoksnių. Atitinkamai, valstybinėms švietimo įstaigoms tampa dar sunkiau vyti privačias mokymo įstaigas švietimo kokybės atžvilgiu, nes viešosios jaučia spaudimą pažeidžiamiesiems vaikams suteikti ir ypač reikalingas socialines paslaugas. Sunkios kai kurių vaikų pastangos ir vienetiniai talentai sužiba ir viešosiose mokyklose, tačiau jų ugdymui ir įgalinimui nėra sistemos. Mokymo sistema yra savitikslių, reaktyvi, neefektyvi. Sprendimų priėmėjų susitarimai dėl švietimo prioritetų yra imitaciniai – net jei ir pavyksta dėl jų susitarti, tikslai nėra grindžiami resursais ir jau susitariant žinoma, kad jie nebus įgyvendinti.

Dalis gyventojų emigruoja siekdami geresnio švietimo ir su tuo siejamos aukštesnės gyvenimo kokybės. Kadangi geriausiai apmokami darbai reikalauja aukštų kompetencijų, kurių neteikia formalus išsilavinimo sistema, rinkoje atsiranda vis daugiau privataus švietimo institucijų ir paslaugų. Šios paslaugos sulaukia gana didelio susidomėjimo, tačiau dažniausiai tarp žmonių, kurių socialinis statusas yra aukštesnis. Tai dar labiau didina atskirtį. Socialinis prestižas, siejamas su aukštuoju išsilavinimu reiškia ir tai, jog studijas renkasi daug nemotyvuotų, tačiau finansines galimybes studijuoti turinčių asmenų. Tai lemia, jog diplomas nebūtinai signalizuoja apie aukštas asmens kompetencijas, tad įvairios įmonės kuria savo kompetencijų pripažinimo sistemas.

Ir taip žemas mokslo finansavimas yra paskirstytas tarp daugelio silpnų universitetų, mokslo sričių, pakankamas tik jų išgyvenimui, bet ne plėtrai. Mokymasis visą gyvenimą sistema menkai įtvirtinta, dėl senstančios visuomenės auga socialinės sistemos apkrova, vyresnio amžiaus asmenys vis dažniau matomi kaip problema, o ne galimybė, tad stiprėja jų stigmatizacija ir atskirtis.

Prasta švietimo sistemos kokybė lemia kelialypę neigiamą įtaką visuomenės sveikatai bei gyvenimo kokybei. Pirmiausia, mokslo pasiekimai nepritaikomi sveikatos sistemai arba jų pritaikymas užtrunka ypač ilgai lyginant su Vakarų valstybėmis. Kaip ir švietimo sistemoje, sveikatos paslaugų kokybė viešajame ir privačiajame sektoriuje skiriasi dramatiškai. Viešoji sveikatos apsaugos sistema yra skurdi, paslaugoms gauti dažnai reikalingos gyventojų priemokos, net ir rutininėms paslaugoms gauti tenka ilgai laukti eilėse. Pati sistema yra biurokратиška ir korumpuota, pažeminimo kultūra ir mobingas egzistuoja visais lygmenimis.

Kartu sveikatos apsaugos sistema orientuota į gydymą, o ne prevenciją. Bendradarbiavimas tarp gydytojų ir pacientų yra mažas: pacientai nelinkę bendradarbiauti ir klausytis gydytojų patarimų, ypač kai jie susiję su reikalingais mitybos ar gyvenimo būdo pokyčiais. Lietuva pasižymi aukštu mirtingumu nuo pagydomų ir išvengiamų ligų, vidutinė sveiko gyvenimo trukmė reikšmingai mažesnė nei Vakaruose.

Bendros visuomenės sveikatos nestiprina ir laisvalaikio įpročiai: daugumai atsipalaidavimas siejamas su alkoholio vartojimu, riebiu maistu bei laiku prie ekrano. Sportas ir aktyvi gyvensena nėra populiarūs, o tam trūksta ir išvystytos infrastruktūros. Emocinė sveikata nelaikoma integralia bendros sveikatos dalimi, menkinama jos prasmė, o kartu ir nėra sistemingos emocinės sveikatos politikos ar paslaugų. Egzistuoja socialinių santykių krizė, visuomenė pasižymi skyrų skaičiaus aukštumomis, daugėja priklausomybių.

Socialinė, etninė atskirtis didėja. Kartu, auga bedarbių, daugėja žemesnio socio-ekonominio profilio žmonių, tarp kurių aukštas gimstamumas, tačiau bendra demografinė situacija stagnuojanti arba blogėjanti. Dėl neišplėtos mokymosi visą gyvenimą sistemos nepavyksta įtvirtinti sidabrinės ekonomikos, žemos ekonominės perspektyvos skatina emigraciją, ypač tarp jaunų ir talentų žmonių. Dėl aukštos nelygybės – įskaitant pajamų, regioninę ir išsilavinimo – didelė visuomenės dalis jaučiasi gyvenantys neteisybėje, nusivylime bei pernelyg dėmesio ir energijos išnaudoja patenkinti bazinius savo poreikius, kad spėtų oriai galvoti apie laimę, pilnatvę ir tobulėjimą. Visuomenė užsisklendusi, neigiamai žiūri į atvirą imigracijos politiką ir dėl ekonominio nesaugumo, ir dėl tapatybės priežasčių: populiarūs nacionalistiniai „Lietuva lietuviams“ naratyvai. Egzistuoja daug vidinės įtampos ir nesaugumo – Lietuva dar vadinama „tvorų valstybe“.

1.4. Scenarijus IV (autokratija ir švietimo stagnacija):

Liberalioms Vakarų demokratijoms nepavyko apginti taisyklėmis grįsto daugiašalio bendradarbiavimo ir laisvos tarptautinės prekybos nuo vidinio ir išorinio spaudimo atsisakyti šių principų. Paralyžiuoti vidinių nesutarimų ir neturėdami pakankamai pajėgumų, ES ir NATO nesuvaldė trečiajame šio amžiaus dešimtmetyje Europą užklupusių saugumo, energijos, valiutos ir migracijos krizių. Viešosios politikos nesėkmės Lietuvoje, kitose Vidurio ir Rytų Europos, bei nemažoje dalyje Vakarų Europos valstybių į valdžią atvedė populistines-autoritarines partijas. Dauguma jų – tiesiogiai remiamos Kinijos ir Rusijos režimų. Dėl įvairių etninių ir ideologinių nesutarimų, naujieji autoritariniai režimai nesugebėjo įtvirtinti vieningo bloko ir uzurpuoti ES bei NATO, tad šios institucijos subyrėjo. Lietuvos konfliktą su nacionalistiniais Baltarusijos ir Lenkijos režimais galiausiai pavyko stabilizuoti Kinijos, Rusijos ir JAV įsteigtame derybų formate, tačiau Vilniui tai reiškė visišką *de facto* priklausomybę nuo Pekino ir Maskvos.

Dešimtmetį trukęs konfliktas valdžiai suteikė pretekstą paversti Lietuvą „policine valstybe“, vykdyti visuotinį piliečių sekimą, išplėtoti valstybinį propagandos aparatą ir perimti kertinių ekonomikos sektorių ir didžiausių šalies firmų kontrolę. Šalies gyventojai yra ir itin suvaržyti savo valstybės ir beveik visiškai nuo jos priklausomi. Gerai finansuojama ir plačią veikimo laisvę turinti policija efektyviai užtikrina žemą nusikalstamumą ir viešąją tvarką, tačiau subjektyvus gyventojų saugumo jausmas yra žemas dėl aukšto gyventojų pažeidžiamumo bei plataus nepasitikėjimo vienas kitu ir valstybe. Valdžios represinis aparatas skatina ir išnaudoja piliečių tarpusavio sekimą bei skundimą. Kyla baimė prieštarauti visuomenės dogmoms, peržengti ribas ir taip užsitraukti nepageidaujamą dėmesį smarkiai varžo žmogaus orumo ir laisvės jausmą. Itin aršiai suvaržytos LGBTQ+ ir kai kurių etninių bei religinių mažumų teisės.

Kartu su represijų baime, nuomonių, vertybių ir tapatybių įvairovę varžo ir nuo pat ikimokyklinio ugdymo skiepijamas vidutinybės ir paklusnumo kultas. Valstybinė švietimo sistema yra subordinuota režimo tikslams: moksleiviai ugdomi vertinti švietimą kaip įrankį prisidėti prie valstybės gerovės, žinių ir įgūdžių ugdymas planuojamas pagal prioritetinių valstybės ir ekonomikos sričių poreikius, daugiausia finansavimo ir dėmesio skiriama tiksliesiems mokslams ir inžinerijai. Humanitarinis ugdymas susiaurintas iki aklo mokymosi „mintinai“: pradinukai mokosi (cenzūros apdorotas) tautos dainių eiles, penktokai rašo rašinėlius apie tai, kodėl Lietuvos Konstitucija yra geriausia pasaulyje. Į mokytojų, dėstytojų ir kitų švietimo specialistų pozicijas atrenkami konformistai. Kartu, beveik iki nulio apriboti tarptautiniai moksleivių, studentų ir mokytojų mainai: išskyrus kelias technines sritis, švietimo sistema yra visiškai uždara. Siaura ir provincionali švietimo sistema nėra patraukli gyventojams, o nusivylimas ja sąlygoja platesnį mokslo ir išsilavinimo nuvertinimą visuomenėje. Mažesnis pasitikėjimas mokslu, sąlygoja pseudomokslų ir prietarų sklaidą visuomenėje.

Tiesa, režimo elito nariai ir jų vaikai įgauna gerą išsilavinimą keliose šalyje veikiančiose privačiose mokyklose arba mokydami bei studijuodami užsienyje. Dėl šios priežasties, valdžia neturi daug paskatų investuoti į valstybinę švietimo sistemą, net ir prioritetinėse valstybės ir ekonomikos srityse: mokyklose, kolegijose ir universitetuose taikomi pasenę ugdymo metodai, trūksta laboratorijų ir mokymo technologijų. Kadangi inovacijos kelia potencialą grėsmę nusistovėjusiai ekonomikos struktūrai, valdžia griežtai kontroliuoja MTEPI veiklas ir riboja mokslo ir verslo ekosistemų bendradarbiavimą. Finansavimas naujų sprendimų kūrimui ir inovacijoms skiriamas daugiausiai kariniame kontekste.

Dėl prastos švietimo sistemos ir nepakankamo mokslo finansavimo smarkiai sumažėjo Lietuvos tarptautinis valstybės konkurencingumas. Nors laisvą tarptautinę prekybą jau prieš daugiau nei dešimtmetį pakeitė strateginis ekonominis bendradarbiavimas su regioniniais hegemonais (Rusija, Kinija) bei riboti mainai naujuose protekcionistiniuose blokuose, Lietuvai sunkiai sekasi išnaudoti net ir šiuos formatus. Stokodama gamtinių išteklių, nesugebėdama kurti technologijų ir plėtoti inovacijų, Lietuva nėra patraukli užsienio investuotojams ir neturi savo nišos tarptautinėse vertės grandinėse. Tai kelia nemažai problemų autoritariniam režimui Vilniuje: negalėdamas užsitikrinti tvarių ir pastovių pajamų šaltinių, jis privalo „parsiduoti“ kitoms valstybėms: Lietuvos teritorijoje įsteigtos Rusijos karinės bazės, per šalį eina turtingesnes Europos rinkas su Rusija ir Kinija jungiantys transporto infrastruktūros tinklai.

Norėdamas išlaikyti savo įtaką šalies viduje, Lietuvos režimas privalo užtikrinti pakankamas rentas vietiniams elitams. Nors formaliai Lietuvoje tebeegzistuoja laisva rinka, ekonominė konkurencija šalies viduje vyksta tik tarp smulkaus verslo, o režimui lojalus stambusis verslas mėgaujasi mokesčių lengvatomis, tikslinėmis subsidijomis ir jų tikslams subalansuota viešųjų pirkimų sistema. Režimui svarbiausios kompanijos spaudžia Vilnių Lietuvos rinkose riboti didžiųjų globalių korporacijų veiklą,

kuri galėtų kelti konkurencinę riziką jų interesams. Trumpai tariant, Lietuvos ekonomika yra visiškai uzurpuota valstybės ir verslo elitų, šalyje klesti nuo sovietmečio neregėto masto korupcija.

Padėtį dar labiau blogina tai, jog prasta švietimo sistema sąlygoja ir žemą kompetencijų lygį valstybės institucijose. Lietuvos biurokratai nėra inovatyvūs ar iniciatyvūs, valdysena neproporcingai remiasi kontrolės ir ribojimų, o ne patarimų ir įgalinimo principais. Padėtį dar labiau komplikuoja valdysenos centralizacija ir savivaldos teisių apribojimas: išpampusi biurokratija Vilniuje negeba efektyviai stebėti ir valdyti situacijos šalies regionuose.

Dėl žemos kvalifikacijos darbuotojų, inovacijų stokos, aukšto korupcijos lygio ir prastų valstybės institucijų Lietuva yra laikoma nepatrauklia ir rizikinga vieta užsienio investicijoms. Atitinkamai, Lietuvos ekonomika jau daugiau nei dešimt metų auga vėžio greičiu, o gyventojai negali savo darbu susikurti pakankamos gerovės ir užtikrinti geresnes sąlygas savo vaikams. Iki Vilniui drastiškai apribojant laisvą judėjimą iš šalies, gyventojų pesimizmas dėl ateities skatino masišką emigraciją į Vakarų; pastarąjį dešimtmetį stebimas sparčiai mažėjantis gimstamumas.

Lėtas augimas smarkiai riboja ir valstybės galimybes užtikrinti tinkamą viešųjų paslaugų kokybę. Pavyzdžiui, kol režimą palaikantys eliti užsitikrina prieigą prie aukštos kokybės sveikatos apsaugos (tiek privačiose gydymo įstaigose, tiek per ryšius su sveikatos apsaugos sistemos dalyviais), dauguma gyventojų turi tenkintis nekokybiškais ir ribotomis paslaugomis, teikiamomis perkrautų valstybinių gydymo įstaigų. Socialinės apsaugos sistema taip pat apkrauta ir neefektyvi: pašalpų gavėjų daug, tačiau galimybės ją teikti ribotos. Itin dramatiška pensijų sistemos situacija: dėl mažėjančio gimstamumo ir žemos imigracijos, dar labiau susitraukė darbingo amžiaus populiacijos dalis, santykinai išaugo pensinio amžiaus gyventojų dalis. Senjorų įtraukimas į visuomenę minimalus: Lietuvoje niekada nebuvo išvystyta mokymosi visą gyvenimą sistema, jų dalyvavimą visuomenėje ir darbo rinkoje varžo sveikatos sutrikimai. Dėl žemos viešųjų paslaugų kokybės išauga neformalių tinklų svarba: vyresni žmonės prižiūri vaikus.

Neišplėtotą socialinės apsaugos sistemą ryškiai kontrastuoja su valstybės aktyviai vykdoma viešosios infrastruktūros plėtra. Autoritarinis šalies režimas aktyviai vysto stambius infrastruktūros projektus režimui svarbiausiose erdvėse, pirmiausia Vilniuje. Atitinkamai auga centro-periferijos atskirtis. Kaip ir kiti autoritariniai režimai, lietuviškasis autoritarizmas siektų išnaudoti didelių infrastruktūros projektų įgyvendinimą propagandos tikslais: vystomi modernūs, brangūs, ambicingi projektai, net jei jų ekonominė nauda maža. Dėl kompetencijų stokos, šių projektų išplėtojimas ir įgyvendinimas dažnai nėra kokybiškas, infrastruktūrą tenka dažnai taisyti. Įgyvendinant infrastruktūros projektus taip pat reguliariai ignoruojami darnaus vystymo principai, kadangi jie yra imlūs resursams ir taršūs aplinkai. Darnaus vystymo principai antraeiliai ir vystant energetikos infrastruktūrą: nors Lietuva iš Kinijos importuoja daug vėjo jėgainių ir saulės baterijų, vystant draugiškus santykius su kitais autoritariniais režimais taip pat importuojama ir daug tradicinių energijos išteklių. Bendrai, infrastruktūros vystymo projektai yra dar viena terpė korupcijai, daugumą jų vykdo režimą remiantys verslo eliti. Tuo tarpu gyventojai ir bendruomenės neturi efektyvių mechanizmų ginti savo interesus (pvz., kovoti už svarbių kultūrinių ar gamtinių erdvių išsaugojimą vystant miesto infrastruktūrą). Dėl šios priežasties suprastėjo gyvenimo mieste kokybė ir miesto estetika.

Nepaisant sąlyginai prastos miesto infrastruktūros ir gyvenimo kokybės, gyventojai koncentruojasi miestuose, ypač Vilniuje, į kurį kreipiama neproporcingai daug valstybės investicijų. Kadangi dėl žemo inovacijų ir technologinės plėtros lygio Lietuvos žemės ūkis nepajėgia konkuruoti su itin efektyviais, „išmaniais“ ūkiais kitose šalyse (pvz., Nyderlanduose), didelio masto gyventojų sugrįžimas į regionus nevyksta. Žemės ūkio sektorių beveik totaliai valdo keli režimui palankūs stambieji ūkininkai, jis orientuotas į Lietuvos vidaus rinką. Perpildytame Vilniuje gyvena daug prastai apmokamus darbus

pramonės ir paslaugų sektoriuose dirbančių žmonių, šalyje egzistuoja aukštas skurdo mieste lygis. Nepatenkinti tokia situacija, pavieniai gyventojai renkasi gyventi kaime, tačiau vidinės migracijos iš centro į periferiją lygis išlieka žemas.

Dėl gyventojų koncentracijos miestuose ir režimo teikiamo prioriteto sostinei, Lietuvos gamtinė aplinka yra suprantama kaip resursas miestiečiams ir tik per praktinę naudą. Nors Lietuvoje vis labiau regimos klimato kaitos pasekmės, režimui trūksta kompetencijų įgyvendinti visapusišką klimato kaitos valdymo strategiją, investicijos į klimato atsparumo stiprinimą nėra sisteminės ir atitinka režimo poreikius (pvz., padedama stambiesiems ūkininkams). Visgi, kadangi Lietuvos žemės ūkis yra gana ribotas, o gamtiniai išteklių menki, didelio masto gamtos eksploatacija nevyksta. Vietoj to, smarkiai išaugo gamtos privatizacija: režimo elitai turi didžiulius sklypus gražiausiose šalies vietose, įskaitant pajūrį ir įvairias saugomas teritorijas. Smarkiai išaugo pramoginės medžioklės mastai.

Daugialypę ir drastišką socialinę atskirtį bandoma pridengti tautos vienybę skatinančia kultūros politika. Šalyje dominuoja oficiali, valstybinė kultūra: kultūros kūrėjų saviraiška prižiūrima ir ribojama, o kultūros produktų pasiūlą formuoja valstybės interesai ir užsakymai. Visgi, dėl žemo gyventojų išsilavinimo, „aukštoji“ kultūra nėra populiari, tad daug dėmesio valstybė teikia masinės kultūros produktams: patriotiniams serialams ir filmams, dainų konkursams. Čia Vilnius turi bendraminčių ir užsienyje ir jau daugiau nei penkiolika metų aktyviai dalyvauja *Eurasianvision* dainų konkurse. Dėl suvaržytos pilietinės visuomenės ir asmenybės neįgalinančios švietimo sistemos, visuomenėje nebūtų pakankamai pajėgumų (pvz., gebėjimo organizuotis, pasitikėjimo vieni kitais) ir motyvacijos priešintis kultūros cenzūrai ir puoselėti pagrindines kultūros erdves.

Motyvacijos ir gebėjimų plėtoti savarankiškas iniciatyvas bendruomenių lygiu pasireikštų visose gyvenimo srityse, ne vien kultūroje. Dauguma gyventojų savo interesus nukreipė į privačias erdves, pirmiausia šeimą, ir vengia domėtis platesnėje visuomenėje vykstančiais reiškiniais. Pavieniai pasipriešinimo egzistuojančiai santvarkai atvejai yra prastai organizuoti, dažnai savi-destruktyvūs. Nors realios opozicijos nebuvimas sudaro režimo tvarumo įspūdį, pasyvi, represuota, neatspari ir susiskaldžiusi visuomenė kartu yra ir pagrindinė režimo silpnybė, neleidžianti Lietuvai siekti aukštesnių tikslų ar išvystyti tvarios ateities vizijos. Stokodama tiek materialių, tiek žmogiškųjų resursų, Lietuvos valstybė egzistuoja pagrindinių ateitį formuosiančių tendencijų – technologijų plėtros, kosmoso tyrinėjimų – užribyje ir išlieka egzistenciškai nesaugi bei priklausoma nuo stipresnių jėgų.

